

Estudi sobre l'impacte del *bullying* per LGTBIfòbia a l'Institut Bellvitge

ESTUDI SOBRE L'IMPACTE DEL *BULLYING* PER LGTBIFÒBIA A L'INSTITUT BELLVITGE

Cristian Carrer Russell

Francisca Cifuentes Zunino

Eugeni Rodríguez

AGRAÏMENTS

Aquesta publicació no hauria estat possible sense el suport de Joan Pujol i Marisela Montenegro (Departament de Psicologia Social de la Universitat Autònoma de Barcelona), que han col·laborat i ajudat en el treball que realitza l'Observatori Contra l'Homofòbia. Paral·lelament volem mostrar el nostre agraïment de manera especial a Javier Pascual, doctorand en educació a la Universitat Autònoma de Barcelona, que va liderar l'anàlisi estadístic.

Fem extensius els nostres agraïments a l'Institut Bellvitge, pel seu interès per conèixer aquesta realitat a l'interior del seu centre, i a l'Ajuntament de L'Hospitalet, per promoure i facilitar la realització de l'estudi i mostrar un interès sobre les investigacions relacionades amb aquestes temàtiques.

ÍNDEX

I.	PRESENTACIÓ	3
II.	INTRODUCCIÓ	4
	1. HOMOFÒBIA A LES NOSTRES AULES	4
	2. CONCEPTUALIZACIÓ	5
	3. OBJECTIUS	8
	4. METODOLOGIA	8
III.	RESULTATS	11
	• ASPECTES DESCRIPTIUS	11
	• CONEIXENÇA DE PERSONES LGTBI	12
	• PERCEPCIONS EN EL TRACTE DEL COL·LECTIU LGTBI	14
	• COMPORTAMENTS DE DISCRIMINACIÓ I AGRESSIÓ CAP A PERSONES LGTBI	17
	• ACTITUDS DAVANT LA DIVERSITAT AFECTIVOSEXUAL	20
	• PREJUDICIS I ESTEREOTIPS	24
	• INTERÈS SOBRE TEMÀTIQUES DE DIVERSITAT AFECTIVOSEXUAL	26
	• MODELS DE FAMÍLIA	28
IV.	CONCLUSIONS I RECOMANACIONS	29
V.	ANNEXOS	32
VI.	REFERÈNCIES	34

1. OBSERVATORI CONTRA L'HOMOFÒBIA

L'Observatori Contra l'Homofòbia (OCH) va ser creat l'any 2000. La seva tasca se centra a rebre denúncies de persones que han patit discriminació o agressió per la seva orientació sexual, identitat de gènere o expressió de gènere i acompanyar-les. Va ser arran de l'assassinat de la transsexual Sònia que el Front d'Alliberament Gai de Catalunya (FAGC) va considerar necessari donar més cos a l'Oficina per la No-Discriminació (OND), ampliar el seu marc d'acció i acompanyar les víctimes de LGTBfòbia per fer tràmits judicials.

Les víctimes de discriminació poden fer una denúncia *on line* (no vàlida oficialment), per tal que l'Observatori Contra l'Homofòbia l'estudiï i, si es considera que pot tenir recorregut legal, l'Observatori es posa en contacte amb la persona denunciant. Des de l'associació també s'efectuen denúncies com a entitat contra campanyes, jocs... que vulnerin els drets LGTBI.

L'Observatori actua en diferents camps per donar visibilitat al col·lectiu LGTBI i a la seva lluita, com per exemple, a través de la reivindicació de la memòria històrica LGTBI, una eina per no oblidar la lluita dels drets d'aquest col·lectiu. Una manera de fer-ho és que dates històriques i reivindicatives del moviment LGTBI donin nom a carrers i places dels pobles i de les ciutats.

A més, l'OCH manté una lluita constant per garantir la igualtat i acabar amb la discriminació per raó d'orientació sexual i de gènere en tots els aspectes: per exemple, exigint que dones lesbianes i bisexuals tinguin els mateixos drets que les dones heterosexuales en matèria de reproducció assistida i assegurant-se que les mesures antidiscriminatòries de les persones trans arribin d'una manera efectiva en l'àmbit laboral.

El fet que s'aprovés la Llei 11/2014 contra la LGTBfòbia va suposar un canvi de paradigma. La llei és una eina potent si s'acaba implementant en tota la seva plenitud i a tot el territori, però la implementació és lenta. Així doncs, a Catalunya lluitem per la implementació de la Llei contra la LGTBfòbia i en l'àmbit de l'Estat Espanyol demanem més normes i lleis que garanteixin els drets i les llibertats del col·lectiu LGTBI i complementar-les amb una llei en l'àmbit estatal.

L'OCH també dóna suport a investigacions relacionades amb discriminacions amb motius d'orientació sexual, identitat o expressió de gènere, com per exemple, aquest estudi sobre diversitat afectivosexual i *bullying* homofòbic. Finalment, cal destacar la participació en tallers i la organització de xerrades de difusió i formació sobre diversitat afectivosexual o sobre la Llei 11/2014 a diferents col·lectius per part de l'equip de l'Observatori.

2. INTRODUCCIÓ

HOMOFÒBIA A LES NOSTRES AULES: LA PROBLEMÀTICA DEL *BULLYING* HOMOFÒBIC

Aquest estudi s'emmarca dins de les pretensions de la legalitat vigent a Catalunya en relació amb la Llei 11/2014, coneguda com la Llei contra la LGTBIfòbia o homofòbia.

La finalitat de l'estudi es relaciona amb l'esmentada llei: pretén establir les condicions per fer que els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals i dels grups en els quals s'integren siguin reals i efectius, facilitar la seva participació i la seva representació en tots els àmbits de la vida social i contribuir a la superació dels estereotips que afecten negativament la percepció social d'aquestes persones.

La investigació té en compte principalment els articles 12 i 13 (Títol II, Capítol II–Sectors d'intervenció), en els quals es fa referència, per una banda, a l'educació i, per l'altra, a les universitats.

Aquesta primera versió de l'estudi, realitzat amb la col·laboració del Departament de Psicologia Social de la Universitat Autònoma de Barcelona i de l'Observatori Contra l'Homofòbia (OCH), esperem que sigui una aportació per aproximar-nos a conèixer i comprendre el fenomen del *bullying* homofòbic en un context educatiu determinat, que proporcioni informació sobre la discriminació a les escoles per motius d'orientació sexual, identitat i expressió de gènere.

A més, l'estudi busca identificar una imatge sobre la situació de l'alumnat davant la diversitat afectivosexual. L'estudi persegueix promoure el benestar de tots els adolescents i totes les adolescents perquè puguin desenvolupar-se saludablement i amb llibertat, mitjançant una educació de qualitat, lliure i segura en tota la comunitat educativa.

L'homofòbia és una realitat en el nostre sistema educatiu. La por dels adolescents i de les adolescents LGTBI a acceptar-se i/o fer-se visibles està més que justificada.

Els alumnes gais, lesbianes, bisexuals, transsexuals i intersexuals existeixen. També existeixen els fills de famílies homoparentals. Molts d'aquests alumnes es qüestionen sobre la seva sexualitat i tenen dubtes sobre la seva orientació. Ens hem de preguntar si amb aquestes persones s'està complint el mandat constitucional de tenir dret a una educació igualitària per a tothom.

Diferents estudis (PLATERO Y CETO; 2007; PICHARDO, 2009; FLGTB, 2012) mostren dades alarmants en les nostres aules en relació amb aspectes del *bullying* homofòbic, com poden ser comportaments discriminatoris cap al col·lectiu LGTBI, la invisibilitat de les sexualitats no normatives en el sistema educatiu, la percepció negativa del col·lectiu LGTBI a les institucions i a la societat, la falta de coneixement i la difusió del col·lectiu LGTBI a l'entorn acadèmic i escolar, etc.

Actualment, a Catalunya hi ha un debat intens sobre el *bullying* homofòbic i la diversitat afectivosexual i està en procés d'implementació la Llei contra l'homofòbia, que permetrà dotar de recursos i treballar cap a una direcció més igualitària. Les dades proporcionades per diferents entitats, entre elles l'OCH¹ i alguns casos esfereïdors, que van ser mediàtics², han posat en relleu la

¹ Estat de la LGTBIfòbia a Catalunya 2015. Enllaç de descàrrega: <https://goo.gl/Bzpcfn>

discussió sobre les polítiques en matèria LGTBI i específicament sobre el paper del sistema educatiu (escoles i instituts) en relació amb el *bullying* homofòbic.

Com a professionals que tractem la diversitat afectivosexual i treballem en l'àmbit de l'educació, tenim el deure de proporcionar una base de dades fidedigna, estadística i empírica. Aquest informe dóna compte de la situació de la diversitat afectivosexual i del *bullying* homofòbic en un institut de la població de L'Hospitalet de Llobregat.

El document es divideix en:

- Presentació de l'**Observatori Contra l'Homofòbia**: breu explicació i història de l'Observatori i les seves tasques principals.
- **Introducció**: amb una breu presentació de la problemàtica del *bullying* homofòbic i els conceptes claus per entendre el document, apostant per la proposta de la diversitat afectivosexual. Explicació dels objectius que persegueix la investigació i de la metodologia i les tècniques utilitzades per a la recollida de la informació.
- **Resultats principals**: els resultats es divideixen en diferents apartats: *a*) aspectes descriptius generals, *b*) coneixença de persones del col·lectiu LGTBI, *c*) percepció del tracte al col·lectiu LGTBI, *d*) comportaments cap a persones que són o semblen LGTBI, *e*) actituds davant la diversitat afectivosexual, *f*) prejudicis i estereotips davant la diversitat afectivosexual, *g*) temàtiques d'interès davant la diversitat afectivosexual i *h*) models de família.
- **Conclusions i recomanacions**: es presenta una breu discussió sobre els resultats i uns suggeriments derivats d'aquests per afrontar la problemàtica que s'ha de tractar.
- **Annexos**, compostos per un glossari de termes principals que apareixen en el document.
- **Referències bibliogràfiques**.

CONCEPTUALITZACIÓ

A manera de contextualització al lector, ens sembla que cal fer una breu introducció sobre el fenomen de la homofòbia i el *bullying* homofòbic. La noció d'homofòbia és àrdua i complexa. En un principi relacionada amb l'àmbit mèdic i psiquiàtric (WEINBEG, 1972) i tradicionalment definida com a actitud o disposició negativa cap a l'homosexualitat (CAMPO, HERAZO Y OVIEDO, 2013).

L'aportació de diferents autors (BORRILLO, 2001; IBORRA, 2007; KULLASEPP, 2007; MADUREIA, 2007; PICHARDO ET AL., 2009) ha proporcionat dues característiques principals a una suposada definició d'homofòbia: **actitud negativa i incomodat**.

Entenem com a homofòbia:

“Actitud hostil respecte a l'homosexualitat i cap a les persones homosexuals, bisexuals, transsexuals i transgènere, construïda socialment per mantenir el sistema sexe-gènere. L'homofòbia es dirigeix contra qui surt o salta els rols de gènere i/o heteronormativitat.” (PICHARDO ET AL., 2009).

² El cas Alan n'és un exemple: <http://www.elperiodico.com/es/noticias/sociedad/concentracion-contra-del-acoso-escolar-por-suicidio-menor-transsexual-4779735>

L'**heteronormativitat** entesa com “la tendència a considerar les relacions heterosexuales com la norma, i totes les altres formes de conducta sexual com a desviacions d'aquesta norma.” (SPARGO, 2004), és un element clau per entendre les possibles discriminacions a totes les persones que no segueixen el patró.

El col·lectiu LGBTBI trenca en gran mesura aquest sistema sexe-gènere heteronormatiu que es basa en tres grans eixos: el **sexe**, el **gènere** i l'**orientació sexual** o el **desig**.

DIMENSIONS/EIXOS	VALORS	EXCLUSIONS
Sexe	mascle/femella	intersexuals
Gènere	home/dona	transgènere/transsexuals
Orientació sexual/desig	heterosexualitat	lesbianes/gais/bisexuals ³

El **sistema sexe-gènere** està pensat mitjançant una lògica lineal. És a dir, l'home ha de ser masculí i heterosexual mentre que la dona ha de ser femenina i heterosexual, encaixant així en l'heteronormativitat i complint els rols de gènere hegemònics.

El sistema exclou totes les persones alienes a les seves normes, és a dir, persones que no s'identifiquen amb la identitat de gènere assignada amb el seu naixement (persones trans), o homes i dones que senten atracció pel seu mateix sexe (gais i lesbianes) o pels dos indistintament (bisexuals) i persones que no mantenen comportaments que es consideren adequats amb la masculinitat i feminitat, respectivament (expressió de gènere).

Aquest mecanisme s'ha introduït en tots els estrats de la societat i repercuteix en diferents problemàtiques relacionades amb la sexualitat (Borrillo, 2001). Una d'aquestes problemàtiques es troba en l'interior de les nostres comunitats educatives: el **bullying homofòbic**.

La conjunció d'homofòbia i educació dona nom a aquest fenomen preocupant en les nostres aules. Seguint a PLATERO (2010, p.41) entenem per *bullying* homofòbic:

“Comportaments violents pels quals una persona s'exposa repetidament a l'exclusió, l'aïllament, l'amenaça, els insults i les agressions, tant per part dels seus iguals (una o diverses persones que estan en el seu entorn més proper) com per persones adultes, en una relació desigual de poder on els agressors o *bullies* es serveixen de l'homofòbia, el sexisme i els valors associats a l'heterosexisme. La víctima serà desqualificada i deshumanitzada, i en general, no podrà sortir per si sola d'aquesta situació, en la qual s'inclou tant a joves gays, lesbianes, transsexuals i bisexuals però també a qualsevol persona que sigui percebuda o representada fora dels patrons de gènere normatius.”

El *bullying* homofòbic comparteix moltes similituds amb el *bullying*: agressions verbals i físiques, amenaces, exclusions, freqüència repetida, intencionalitat i efectes en l'educació.

³ Extret de: COLL-PLANAS, G., & MISSÉ, M. (2009) *Diagnóstico de las realidades de la población LGTB de Barcelona*.

Però el *bullying* homofòbic té com a especificitats:

1. És **INVISIBLE**, atesa la manca de difusió pel que fa al cas. Amb una dificultat per identificar-lo, porta el agressor a continuar mantenint actes de discriminació i a la víctima a ser incompresa i invisibilitzada.
2. El **CONTAGI**: el contagi a l'estigma⁴ és una experiència que viuen els que envolten la víctima, tot aquell/a que s'apropi a la víctima o la defensi és susceptible de rebre la mateixa discriminació.
3. La **PROPAGACIÓ** d'un llenguatge determinat perpetua una realitat sexista i heteronormativa, que insulta contínuament les diferències.
4. Les característiques anteriors fan que el *bullying* homofòbic i, per tant, l'homofòbia en les escoles, sigui **NORMALITZADA** en una espiral de discriminació i silenci en la qual és difícil d'intervenir.

L'homofòbia encarnada en el fenomen del *bullying* homofòbic va dirigida cap a aquelles persones que no s'ajusten a la normativitat, per tant, el col·lectiu LGTBI⁵ (sigles que es fan servir per fer referència a lesbianes, gais, trans, bisexuals i intersexuals), com a realitats que trenquen per un lloc o per un altre el sistema sexe-gènere heteronormatiu, són les dianes de les situacions homofòbiques.

Per afrontar aquest fenomen, proposem la **diversitat afectivosexual** com a concepte clau que s'ha d'implementar en el conjunt del sistema educatiu. La sexualitat és una de les principals característiques de l'ésser humà i cal ser conscients de l'existència de diferents realitats sexuals.

En aquest document sostenim que la sexualitat és un contínuum fluid i canviant, malgrat que tendeixen a predominar postures que sostenen que l'heterosexualitat és natural i immodificable. Per culpa d'això, moltes persones mantenen oculta la seva orientació sexual i identitat de gènere, per temor a les reaccions dels altres i per no viure experiències de discriminació i prejudici.

És per això, i d'acord amb la Llei 11/2014, que la diversitat afectivosexual és l'alternativa que s'ha d'implementar per arribar a viure una sexualitat lliure de prejudicis i discriminacions per motius d'orientació sexual i d'identitat o expressió de gènere.

Finalment, creiem convenient explicar breument el que mesurem principalment amb aquesta investigació i quines són les actituds i els prejudicis i estereotips davant la diversitat afectivosexual de l'alumnat de l'institut.

Les **actituds** són organitzacions de creences i cognicions en general, dotades d'una càrrega afectiva a favor o en contra d'un objecte o fenomen definit, que predisposa a una acció coherent amb les cognicions i els afectes relatius al mateix objecte o fenomen (RODRÍGUEZ, 1991).

⁴ Extret de la idea de Goffman del seu llibre *Estigma* (1963).

⁵ En els annexos explicitem les diferents realitats sexuals del col·lectiu. Vegeu el glossari.

Els **prejudicis** són una actitud suspicax o hostil cap a una persona que pertany a un grup, pel simple fet de pertànyer a aquest grup, i a la qual, a partir d'aquesta pertinença, se li presumeixen les mateixes qualitats negatives que s'adscriuen a tot el grup (ALLPORT, 1979)⁶.

Són idees que adquirim dels altres sense experimentar-les, i que esperem com qualsevol altre tipus d'idees per elaborar categories que ens permetin predir el comportament dels elements que integren aquestes categories i orientar la nostra conducta en conseqüència (DEL OLMO, 2005).

Els **estereotips** són simplificacions i associacions d'un conjunt d'idees senzilles, generalment adquirits d'un altre (i quan és així estem parlant de prejudicis), a una categoria. Quan parlem d'estereotips, normalment, encara que no sempre, ens estem referint a categories d'éssers humans. Els estereotips es diferencien dels prejudicis en aquests dos aspectes: es tracta d'un conjunt d'idees i es solen atribuir a grups de persones⁷ (DEL OLMO, 2005).

OBJECTIUS

L'**objectiu general** d'aquest estudi és obtenir una imatge sobre l'expressió del *bullying* homofòbic i la diversitat afectivosexual en un context educatiu determinat.

Els **objectius específics** són:

- Explorar la presència de *bullying* homofòbic en un context educatiu determinat.
- Indagar les actituds de l'alumnat respecte a la diversitat afectivosexual.
- Identificar els prejudicis i estereotips respecte al col·lectiu LGTBI i a la diversitat afectivosexual.
- Identificar la presència de comportaments de discriminació homofòbica.
- Indagar el coneixement i la informació que l'alumnat disposa sobre la diversitat afectivosexual.

ASPECTES METODOLÒGICS

Aquesta investigació és un estudi quantitatiu en el qual s'aplica una enquesta censal a tot l'alumnat de l'Institut Bellvitge (ESO i batxillerat). Va tenir una taxa de resposta del 80,3%, la qual va ser condicionada per l'assistència a classe. Es realitza els dies 5 i 13 de febrer del 2016 dins del context del programa tutorial curricular de l'Institut.

El percentatge d'error màxim és de 95% de confiança amb una anàlisi de fiabilitat (Alfa de Cronbach) de 0,766⁸. Podem dir que la fiabilitat de l'instrument és acceptable, és a dir, que el grau de

⁶ Les qualitats no sempre han de ser negatives, de fet col·loquialment quan parlem de qualitats fem referència a un caràcter positiu i beneficiós.

⁷ En aquest cas, ens centrem en el caràcter negatiu que poden tenir els prejudicis i els estereotips dirigits al col·lectiu LGTBI. Els prejudicis i estereotips no sempre han de ser negatius, per conèixer més sobre prejudicis i estereotips podeu consultar DEL OLMO (2005).

⁸ Seguim un criteri general, consulteu GEORGE Y MALLERY (2003).

consistència i estabilitat dels ítems que construeixen l'enquesta estan relacionats i mesuren un mateix constructe o constructes correlacionats, en el nostre cas el *bullying* homofòbic i la diversitat afectivosexual.

Per l'anàlisi estadístic dels resultats es va recórrer a l'anàlisi descriptiva on s'apliquen una anàlisi univariada descriptiva i es contrasta algunes preguntes davant de quatre variables que nosaltres identifiquem com a claus: col·lectiu, lloc de naixement, etapa formativa i sexe. Es van identificar quatre índexs relacionats amb el nostre objecte d'estudi: comportaments cap a persones LGTBI, coneixença de persones LGTBI, actituds davant la diversitat afectivosexual i prejudicis i estereotips davant la diversitat afectivosexual.

Instrument

El material utilitzat és un qüestionari de construcció pròpia, titulat ***Enquesta sobre adolescència i diversitat sexual***⁹. És un qüestionari d'autoaplicació i considera informació sociodemogràfica, mitjançant **13 punts** on es fan referència a preguntes sobre *bullying* homofòbic i diversitat afectivosexual (específicament aspectes relacionats amb comportaments cap al col·lectiu LGTBI, coneixença del col·lectiu, actituds davant la diversitat afectivosexual i prejudicis i estereotips estesos sobre el col·lectiu), preguntes sobre models de família i preguntes sobre informació i difusió d'aspectes relacionats amb la sexualitat.

Els ítems estan dividits en diferents tipus (MURILLO, 2006):

Gran part de les preguntes tenen un **disseny d'escala d'intensitat**, que estructura les opinions sota formes de resposta en ventall en un contínuum d'actituds. En són un exemple:

- Què et sembla que dos homes mostrin públicament els seus sentiments (abraçades, petons...)?
- Què et sembla si el teu amic/ga et diu que és bisexual?

Altres ítems tenen un **disseny escala Likert**, que ofereixen una afirmació i demanen que el subjecte respongui depenent del seu grau d'acord o desacord. En són un exemple:

- Els gais són efeminats.
- Si ets gai, és més fàcil tenir SIDA.
- Els bisexuals són uns viciosos.

⁹ Inspirat en el treball de PICHARDO J. I. ET AL. (2007). *Actitudes ante la diversidad sexual de la población adolescente de Coslada (Madrid) y San Bartolomé de Tirajana (Gran Canaria)*. Federación Estatal de Lesbianas, Gays, Bisexuales y Transexuales; Ayuntamiento de Coslada (Madrid) y Ayuntamiento de San Bartolomé de Tirajana (Gran Canaria).

Altres tenen un disseny **tipus tancat categoritzat**, on l'alumnat disposa de diverses alternatives per respondre i pot escollir més d'una opció. Aquestes preguntes contenen un caràcter substantiu, preguntant per qüestions bàsiques i referents al tema que es vol investigar (MURILLO, 2006). N'és un exemple:

- Dels següents exemples, quins models consideres com a família?

El final de l'enquesta és una **pregunta oberta** que procura que els i les adolescents puguin expressar qualsevol inquietud o tema que vulguin tractar.

Consideracions ètiques

La gran majoria de participants són menors d'edat i és necessari que els seus responsables estiguin informats d'aquest estudi. L'enquesta va ser passada dins de l'horari acadèmic curricular en el context d'un pla tutorial, que consistia en una xerrada sobre la diversitat afectivosexual, posant èmfasi en el *bullying* homofòbic. En tot moment es va comptar amb l'autorització de la institució escolar, explicitant els continguts de l'enquesta i que la informació seria treballada de manera anònima, confidencial i agregada, evitant tota la informació que pogués identificar els participants.

En tot cas, es respectava l'alumnat que no volia contestar l'enquesta. Es va informar sobre el marc general de la investigació i dels dies de les xerrades a la resta de la comunitat educativa a través del web i de les diferents xarxes socials de les quals disposa l'Institut.

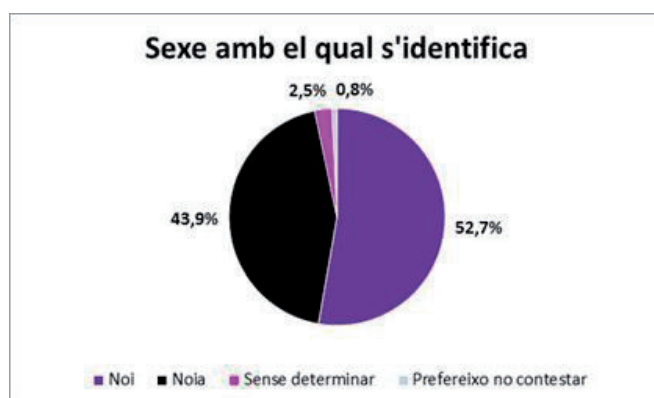
3. RESULTATS PRINCIPALS

Els principals resultats de les 241 enquestes es divideixen en aquestes temàtiques: a) aspectes descriptius generals, b) coneixença de persones del col·lectiu LGTBI, c) percepció en el tracte del col·lectiu LGTBI, d) comportaments cap a persones que són o semblen LGTBI, e) actituds davant la diversitat afectivosexual, f) prejudicis i estereotips davant la diversitat afectivosexual, g) temàtiques d'interès davant la diversitat afectivosexual i h) models de família.

A) ASPECTES DESCRIPTIUS

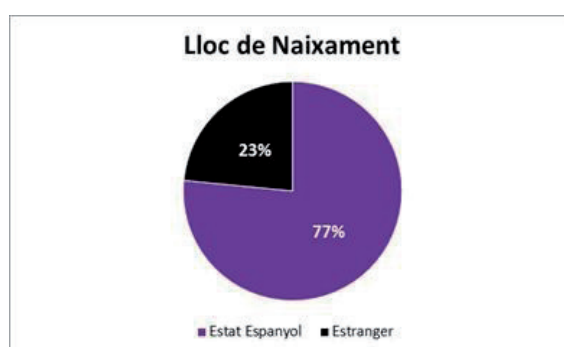
La mostra consta de 241 casos. El 43,9% s'identifiquen com a dones, el 52,7% s'identifiquen com a homes. La resta de la mostra prefereix no contestar o no determina amb quin sexe s'identifica.

Gràfic 1

La majoria de la mostra té com a lloc de naixement l'Estat espanyol (77%). La resta d'alumnat procedent d'altres països ha estat agrupat en la categoria d'estranger (23%), ja que són molt pocs casos de cada país per poder fer una anàlisi més específica sobre cadascun d'ells i les implicacions que pot tenir en relació amb el tema d'estudi.¹⁰

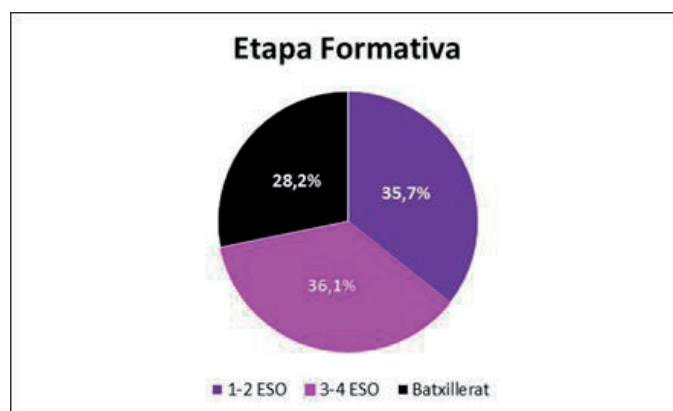
Gràfic 2

¹⁰ Els resultats es basen en la mostra vàlida d'alumnat que ha respost l'enquesta realitzada sobre l'adolescència i diversitat sexual.

S'aplica l'enquesta a l'alumnat des de 1r d'ESO fins a 2n de batxillerat (gràfic 3). La mostra es distribueix homogèniament entre les etapes formatives, excepte a 2n de batxillerat que el percentatge de l'alumnat que participa és menor.

Gràfic 3

B) CONEIXENÇA DE PERSONES LGTBI

Les dades que ens planteja la problematització de la visibilitat es relacionen amb la difusió i el coneixement sobre les diferents realitats sexuals, que comporten uns efectes en l'alumnat. Es percep una major visibilitat del col·lectiu gai en totes les categories consultades, cosa que contrasta amb el desconeixement quasi absolut de les persones trans en totes les categories (gràfic 4). Aquest fenomen concorda amb la literatura consultada sobre el tema (FRA, 2009).

L'adolescència és una etapa de construcció de la identitat sexual i de gènere, per tant, classificar-se en una de les categories d'homosexualitat (gai o lesbiana) pot implicar haver de prendre una decisió per a la qual encara no estan preparats. Podem hipotetitzar que la categoria bisexual la prenen com un espai d'experimentació i exploració en la seva construcció d'identitat sexual.

Existeix un similar coneixement i contacte amb els col·lectius bisexual i lèsbic, i destaca un lleuger avantatge del col·lectiu bisexual en les categories amistats (24,7%), companys (26,8%) i coneguts (35,1%). En canvi, en la categoria família succeeix de forma inversa (10,5% lesbianes).

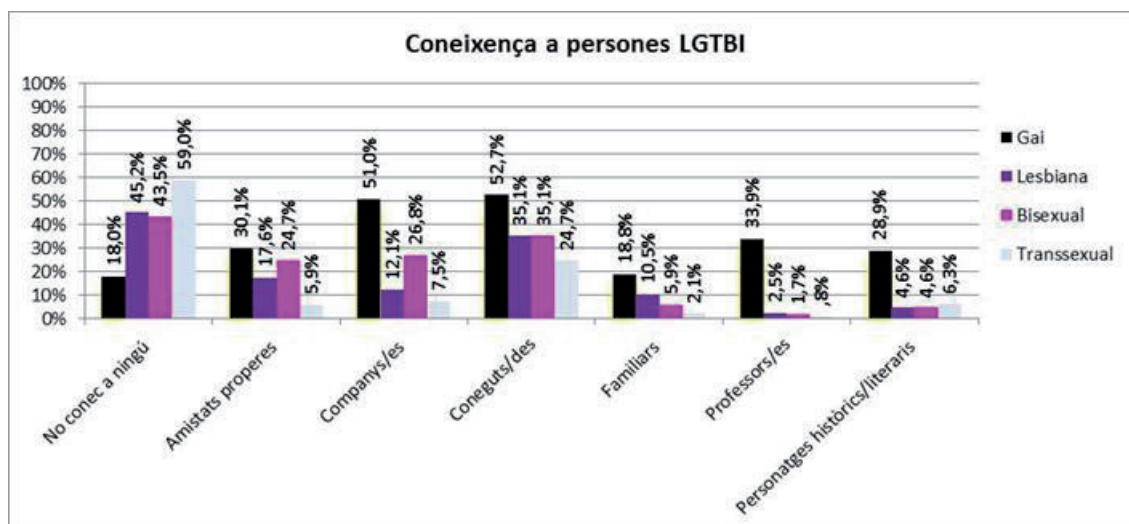
Un altre aspecte que cal tractar és la invisibilitat del col·lectiu lèsbic en la comunitat educativa, relacionat amb la invisibilitat de la categoria de dones a més de la d'orientació sexual, que pot ser un reflex del que succeeix a la societat. És important veure com el sistema sexe-gènere actua des de diferents posicions amb uns determinat efectes en la comunitat educativa.

L'alumnat a l'hora de referenciar personatges coneguts¹¹ va fer esment majoritàriament de personatges públics com ara Freddie Mercury, Federico García Lorca, Leonardo Da Vinci o Oscar Wilde. En la categoria de lesbiana les referències van ser mínimes i Lesbos de Safo va ser la més comentada; pel que fa la bisexualitat Miley Cyrus o Lady Gaga van ser les més comentades, i pel que fa a la transsexualitat les referències van ser inexistentes.

¹¹ Nosaltres preguntàvem per personatges històrics i literaris però van respondre sobre artistes, cantants, personatges públics dels *mass media*...

Aquestes referències concorden amb les diferents “visibilitats” del col·lectiu LGTBI a la societat i es reproduïxen en el context educatiu.

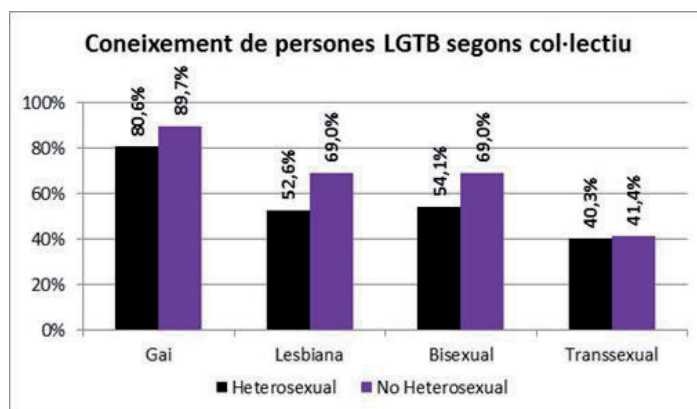
Gràfic 4

Les persones no heterosexuales tenen major coneixement de persones LGTB en totes les categories, excepte la categoria de les persones trans (sense diferències significatives) (gràfic 5). Com ja s’havia comentat anteriorment, el col·lectiu gai és el que té més visibilitat, amb una petita diferència entre heterosexuales (80,6%) i no heterosexuales (89,7%). Pel que fa el col·lectiu lèsbic i bisexual la meitat de l’alumnat en té coneixement, però comparat amb el col·lectiu gai, s’evidencia la invisibilitat, sobretot en les persones heterosexuales.

El col·lectiu transsexual continua sent el més invisible, sense diferències entre heterosexuales i no heterosexuales, això pot ser degut a tractar-se d’una categoria referida principalment amb una temàtica d’identitat de gènere més que d’orientació sexual. Les dades concorden amb el coneixement en l’àmbit general a la societat, on el col·lectiu trans és una realitat més desconeguda.

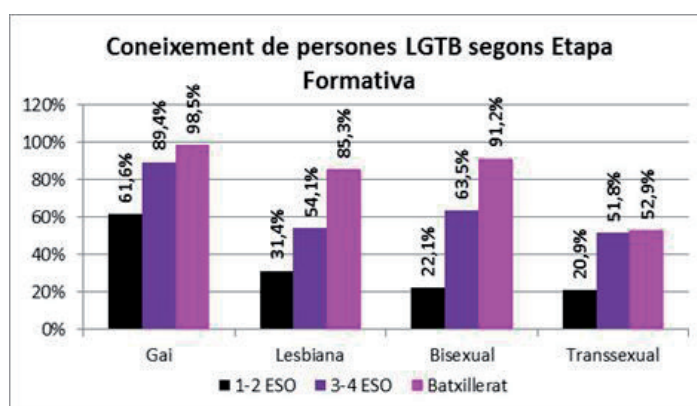
Gràfic 5

Les referències i el coneixement a les diferents orientacions sexuals i identitats de gènere augmenten segons passen els cursos acadèmics (gràfic 6). Les dades indiquen (encara que lleugerament) que anar avançant en els diferents cursos acadèmics proporciona una major difusió de coneixement i

accés a les diferents vivències i experiències afectivosexuals. Els salts de coneixement més notoris es troben en la categoria de bisexuals seguits de lesbianes.

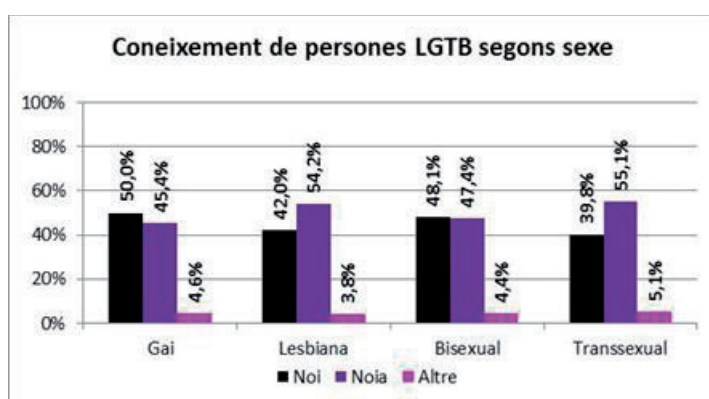
Gràfic 6

Cal destacar que les dones coneixen més persones lesbianes i trans que els homes, probablement com es veurà més endavant, per manifestar una actitud més oberta i positiva cap a la diversitat afectivosexual (gràfic 7).

Pel que fa la categoria d'altres els resultats no són significatius, ja que les persones que no s'han identificat en un ordre binari o han optat per no contestar no tenen pes estadístic¹².

Gràfic 7

C) PERCEPCIONS EN EL TRACTE AL COL·LECTIU LGTBI

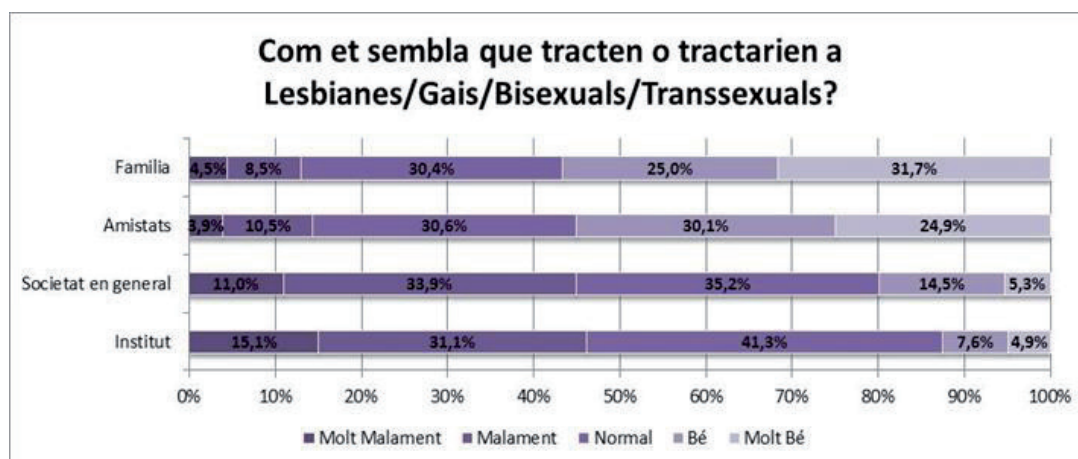
Es perceben dues distribucions prou diferenciades: per una banda, la família i les amistats i, per l'altra, l'institut i la societat en general. De les dades trobades es pot hipotetitzar que la família i els amics són percebuts com un espai en el qual es tracta de millor manera les persones LGTBI, segons el 50% dels enquestats (gràfic 8).

¹² Dotze persones van preferir no identificar-se com a homes o dones o han optat per no contestar a la pregunta.

En canvi, en el context de societat en general i de l'institut en particular la percepció és a la inversa: hi ha la percepció que aquests espais poden funcionar com a elements facilitadors a patir algun tipus de discriminació per raons d'orientació sexual, identitat o expressió de gènere.

Cal remarcar les dades de l'opció de l'institut¹³ —on si bé és cert que la majoria de l'alumnat percep un tracte normalitzat (41,3%) només un 12,5% de l'alumnat percep un bon tracte al col·lectiu LGBTI davant el 46,2% que percep un tracte negatiu—, que poden estar lligades a la sensació de protecció i seguretat dins de l'àmbit educatiu.

Gràfic 8

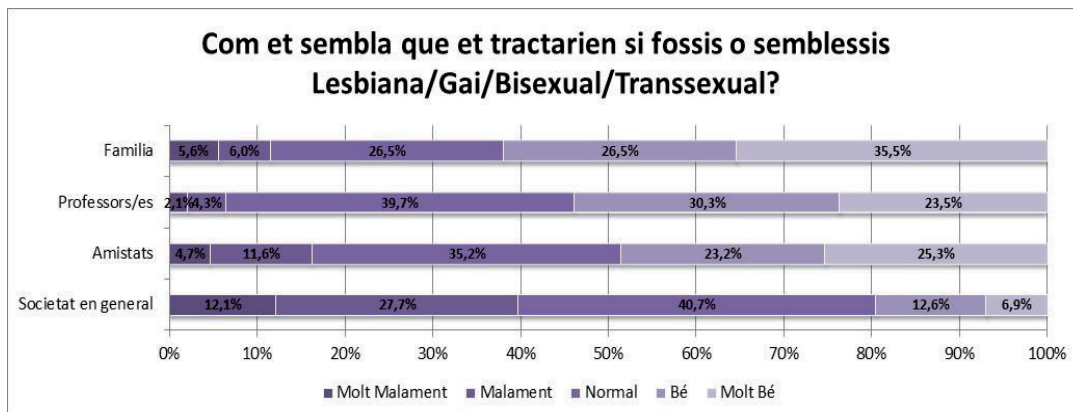

En un àmbit més individual, posant-se en la pell del col·lectiu LGBTI, l'alumnat continua percebent la societat com un element d'hostilitat respecte a la diversitat afectivosexual, cosa que contrasta amb les opcions que comprometen un cert vincle o una relació més pròxima on es percep una millor acollida i tracte. En aquest cas, el professorat (agent clau en la comunitat educativa) es percep com un element positiu o, si més no, indiferent. Creiem que l'alumnat el pot percebre com un element protector o amb capacitat d'intervenció, tot i que contrasta amb la percepció abstracta de l'Institut de l'anterior pregunta, on els alumnes no reportarien aquesta sensació de seguretat i protecció (gràfic 9).

És important veure l'alumnat que percep la neutralitat en referència als diferents actors socials que es presenten, cosa que dóna un caràcter de normalitat davant la diversitat afectivosexual, amb una mitjana de 35,4%.

¹³ Ens referim a l'institut com a element socialitzador amb un caràcter generalista, en cap cas a la particularitat de l'Institut Bellvitge.

Gràfic 9

Es percep una correlació positiva moderada ($R^2 = 0,3021$) entre les preguntes anteriors, que mostra que el nivell social i l'individual presenten similituds en relació amb la percepció de l'alumnat, de manera que la majoria es posiciona entre normal i bé (gràfic 10).

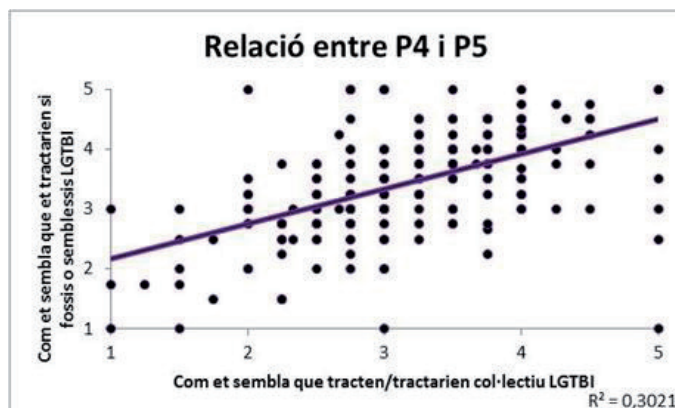
Podem extreure que les percepcions en un àmbit més general i en un àmbit més personal/individual estan relacionades en el seu conjunt, la qual cosa visualitza un tracte igualitari a la població LGTBI.

Però les dades evidencien al nostre parer dues qüestions interessants i fins a cert punt paradoxals: per un banda, la sensació de normalització del col·lectiu, però, per l'altra, la inquietud o la percepció negativa que la societat encara no és un agent favorable per als diferents "grups" que conformen el col·lectiu LGTBI. Això pot indicar que l'alumnat pensa que s'ha de continuar treballant pel que fa a una veritable igualtat i no-discriminació en referència a temàtiques que tinguin a veure amb la diversitat afectivosexual.

Un altre aspecte que s'ha de comentar és el que ERIBON (2004) va denominar "horitzó a la injúria", relacionat amb l'alumnat que es percep LGTBI. Va descobrir que el que senten pot comportar problemes: els inputs que arriben de diferents agents de la societat poden no ser del tot favorables a la seva expressió i manifestació. Això comporta conseqüències, com la retroalimentació a la invisibilitat d'aquests tipus de discriminacions.

Aquest fenomen pot influir en l'expressió lliure de la sexualitat de les persones, on tota demostració contrària als rols normatius del sistema sexe-gènere pot comportar riscos de patir discriminació.

Gràfic 10

D) COMPORTAMENTS DE DISCRIMINACIÓ I AGRESSIÓ CAP A PERSONES LGTBI

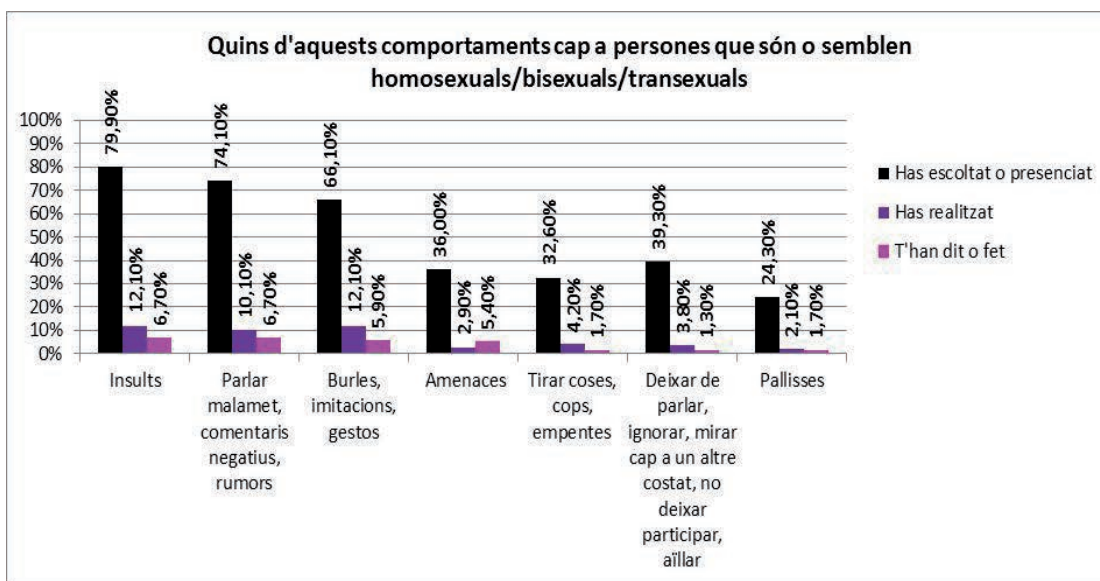
Comportaments davant la diversitat afectivosexual: Fem referència a una varietat de comportaments: insults, parlar malament, comentaris negatius, rumors, burles, imitacions, amenaces, deixar de parlar, ignorar i agressions físiques com tirar coses, empentes o, fins i tot, pallisses. Els resultats són presentats en percentatges.

La majoria de l'alumnat en totes les categories analitzades manifesta haver presenciado o escoltat alguna agressió o discriminació (gràfic 11).

Les agressions verbals són les que més prevalen. 8 de cada 10 alumnes han escoltat insults o comentaris pejoratius en relació amb l'orientació sexual, la identitat o l'expressió de gènere. Cal destacar que un 24 % de l'alumnat ha escoltat o presenciado alguna pallissa. A partir de les dades es pot discutir si les conductes podrien haver estat realitzades davant d'una audiència elevada, tenint múltiples testimonis per validar la posició dels agressors en relació amb les pautes normatives del sexe-gènere (PLATERO, 2015).

Si bé el percentatge de persones que han comès o han estat víctimes de discriminació és menor, crida l'atenció l'alt nombre de joves que han presenciado aquestes situacions, la qual cosa genera una sospita d'una possible passivitat, silenci i normalització d'aquestes conductes en l'entorn educatiu.

Gràfic 11

A l'hora de fer el tractament estadístic, hem englobat tots aquests comportaments en tres categories quantitatives, diferenciant entre **cap** comportament, **1 o 2** comportaments i **3 o més** comportaments (gràfic 12).

Alarma que 7 de cada 10 alumnes han escoltat o presenciado més de tres comportaments negatius cap al col·lectiu LGTBI, sense diferències entre heterosexuals i no heterosexuals (70 % i 69 %).

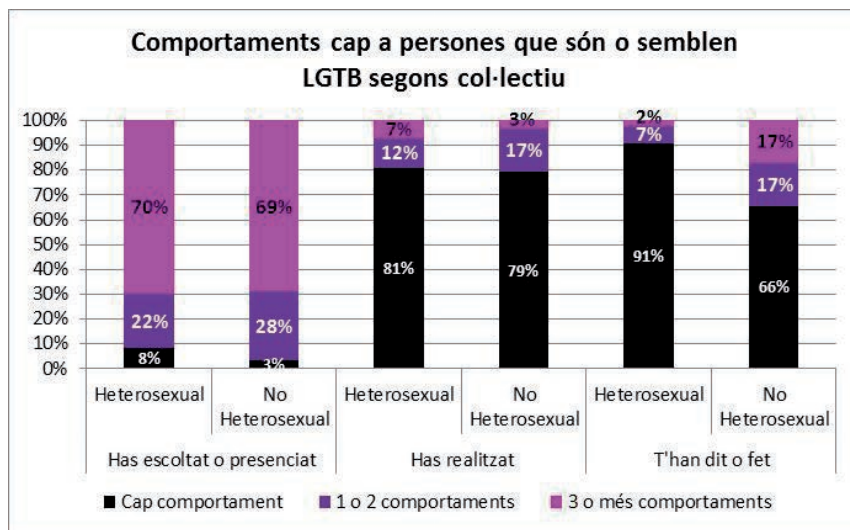
Respecte a haver comès alguna agressió o discriminació, no s'observen diferències significatives entre els dos col·lectius —heterosexuals (12 % - 7 %) i no heterosexuals (17 % - 3 %)—, la qual cosa reflecteix la cultura heteronormativa en la qual l'alumnat viu.

Tant les persones heterosexuales como les no heterosexuales han comès algun comportament de discriminació, amb diferències lleus.

És important assenyalar que el grup no heterosexual és qui ha rebut més agressions i discriminacions, cosa que evidencia **la presència de discriminacions i situacions relacionades amb el bullying homofòbic** (3 de cada 10 alumnes LGTBI)¹⁴, encara que no han estat denunciades com a tals i queden, així, invisibles per a la resta de la comunitat educativa, continuant l'espiral del silenci.

En relació amb el grup heterosexual que indica haver patit discriminació homofòbica, pot estar fent referència a discriminació per expressió de gènere, és a dir, nois i noies heterosexuales que no es comporten amb els rols que s'esperen d'ells (masculinitat i feminitat).

Gràfic 12

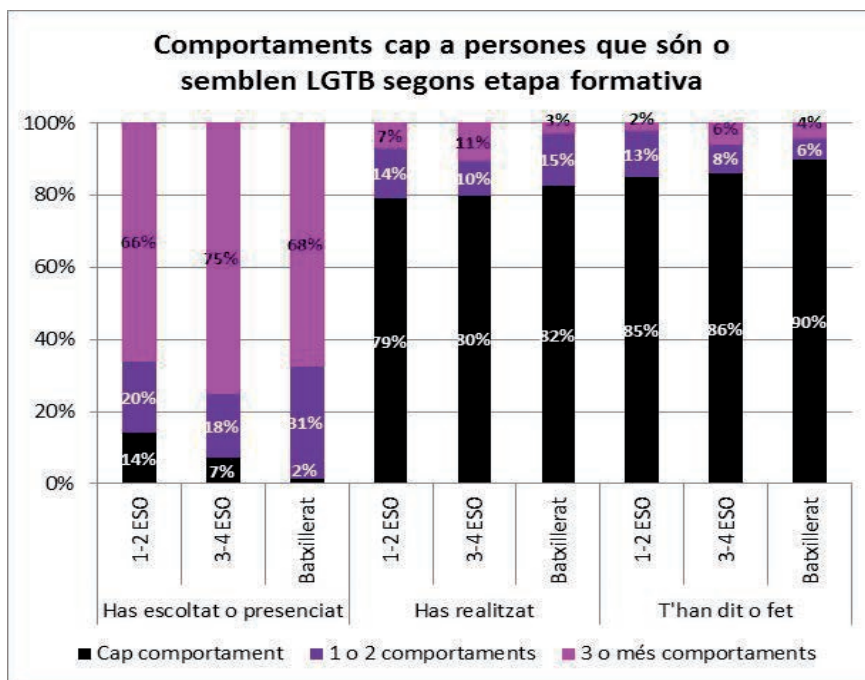

Es manté el mateix patró durant les tres etapes formatives, sense haver-hi canvis significatius en relació amb les condutes de discriminació, que són un percentatge minoritari però important que cal tractar.

En les etapes formatives superiors s'evidencia un menor percentatge de persones que han comès o han estat víctimes d'agressions i discriminacions; especialment n'hi ha un gran nombre que no registra condutes d'aquest tipus.

¹⁴ Això no vol dir que 3 de cada 10 alumnes visquin períodes prolongats de *bullying* homofòbic, però sí que han rebut actes discriminatoris relacionats amb el *bullying* homofòbic i podria haver-n'hi un cas.

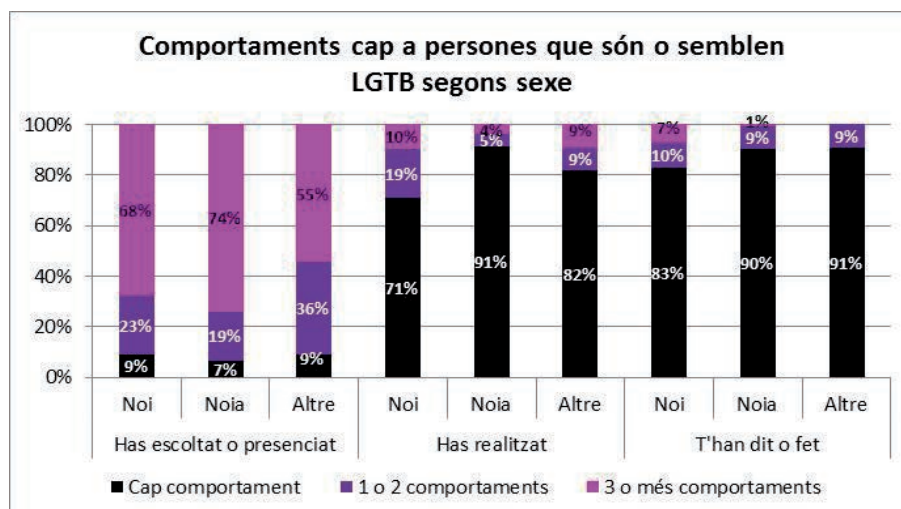
Gràfic 13

S'identifica que les dones cometem menys actes de discriminació cap a persones LGTB, i també reben menys conductes discriminatòries per motius d'orientació sexual, identitat o expressió de gènere. Això està lligat amb la invisibilitat de les dones LGTB i de la major visibilitat i expressió en l'espai educatiu d'homes gais i bisexuals (gràfic 14).

Els homes, per la seva part, són els que presenten més conductes homofòbiques i, aleshores, són víctimes en més ocasions, probablement seguint la lògica dels estereotips que s'hi associen i per una expressió de gènere més rígida respecte als patrons normatius de la masculinitat. És a dir, que un home té més pressió de demostrar la seva masculinitat i, aleshores, diferenciar-se del gènere femení, sense oblidar la complementarietat obligatòria de l'heterosexualitat.

Gràfic 14

D) ACTITUDS DAVANT LA DIVERSITAT AFECTIVOSEXUAL

Provenen del posicionament de l'alumnat sobre 10 afirmacions relacionades amb el col·lectiu LGBTBI que fan referència a les diverses realitats sexuals. Dos dels ítems són tractats de manera inversa per la correcta anàlisi estadística. Els resultats són presentats en mitjanes.

S'observa com les posicions que pren l'alumnat davant afirmacions que tenen a veure amb el col·lectiu LGBTBI en relació amb l'orientació sexual, la identitat i l'expressió de gènere són generalment favorables (tonalitats més clares).

No cal menysprear, però, la quantitat de gent que ha optat per la neutralitat i la indiferència, una opció que a vegades supera una actitud favorable (Bé). Les posicions de normalitat i indiferència estan relacionades amb la sensació de normalització del col·lectiu LGBTBI en la societat.

Les persones que se senten incòmodes o tenen una actitud negativa davant la diversitat afectivosexual són una minoria, i obtenen resultats similars en la globalitat de les afirmacions (gràfic 6).

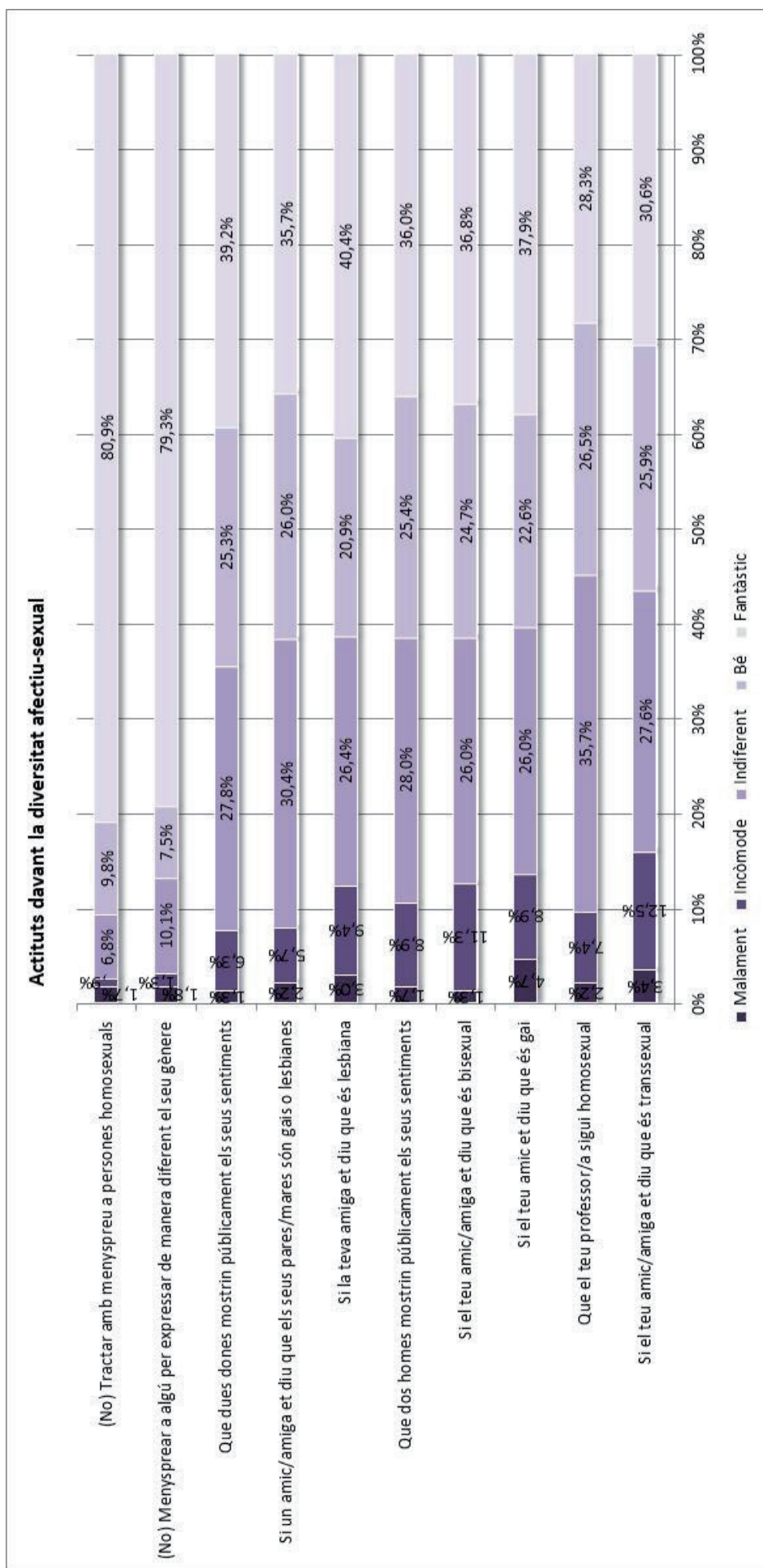
Els ítems presentats a l'audiència de forma negativa (tractar amb menyspreu persones homosexuals i menysprear algú per expressar de manera diferent el seu gènere) obtenen una actitud més favorable respecte a la resta d'ítems. Això pot ser per la desitjabilitat social de l'alumnat a l'hora de respondre, ja que costa molt més expressar el desacord quan és presenta de forma negativa, i pel tracte estadístic a l'hora de recodificar-los de manera inversa [(no) tractar amb menyspreu persones homosexuals].

Continuem veient com la visibilitat i la difusió de coneixement sobre els diferents grups que conformen el col·lectiu LGBTBI està lligat en gran mesura a les actituds preses per l'alumnat. Tot i que les actituds tenen una direcció positiva i favorable, és remarcable com els col·lectius bisexual i transsexual són els que desperten més incomoditat, conjuntament amb l'ítem que fa referència al professorat, una temàtica també poc visible i explorada en la comunitat educativa.

Ens crida l'atenció com a l'hora de presentar referències a l'homosexualitat masculina i femenina sense que apareguin les etiquetes de gai o lesbiana hi ha una lleugera actitud més favorable que els ítems on sí que es presenten aquestes etiquetes¹⁵. La utilització de l'etiquetatge com *gai* o *lesbiana* (i per extensió a la resta del col·lectiu LGBTBI) pot estar lligat a percepcions estereotipades que influeixen en la posició actitudinal respecte a dites persones.

¹⁵ Vegeu en el gràfic 15 els resultats dels ítems de dos homes o dues dones que mostren públicament els seus sentiments comparat amb si el teu amic o amiga et diu que és gai o lesbiana

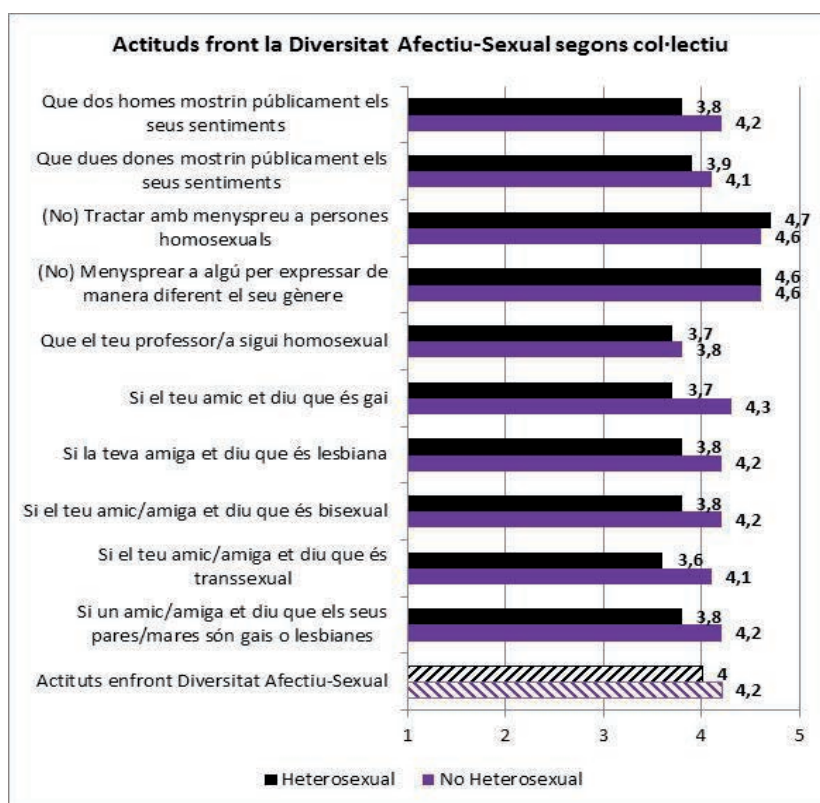
Gràfic 15

Les actituds davant la diversitat afectivosexual són positives sense diferències significatives estadísticament. Si bé és cert que la diferència és lleugera, en la gran majoria de les afirmacions presentades l'actitud és més favorable per part de les persones no heterosexuales que les persones heterosexuales.

Torna a aparèixer la millor valoració en els ítems presentats de manera negativa i pejorativa, per la major dificultat de posicionar-se en contra quan es formulen afirmacions de manera negativa i per la desitjabilitat social. Aquest patró apareix en tots els tractes estadístics sobre les actituds enfront de la diversitat afectivosexual.

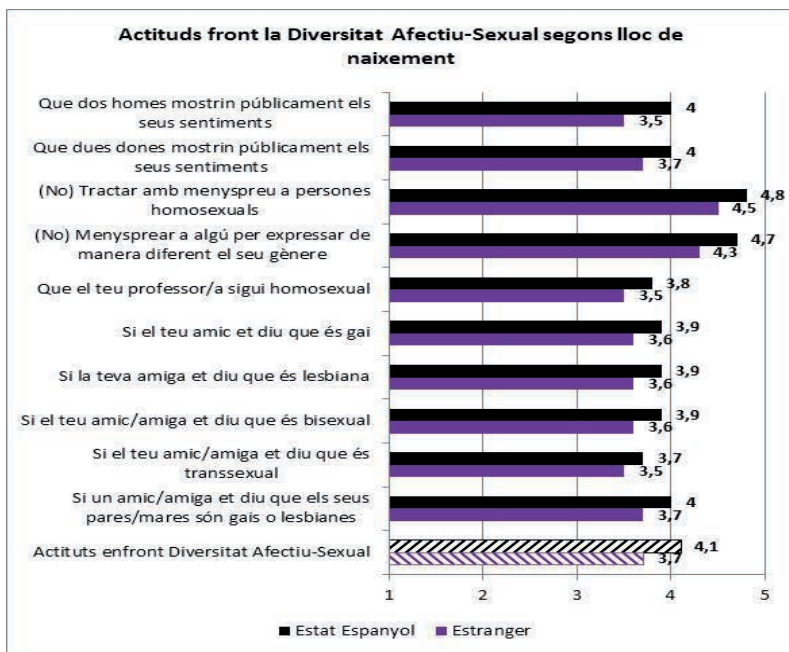
Gràfic 16

Pel que fa a la procedència de l'alumnat, les diferències entre l'alumnat de l'Estat espanyol i de l'alumnat estranger és també lleugera, però és més favorable entre les persones de l'Estat espanyol en totes les afirmacions presentades.

D'acord amb el que es planteja a la literatura acadèmica (HADLER, 2012), podria succeir que les persones de l'Estat espanyol estiguin més familiaritzades amb la temàtica que les persones estrangeres pel context de lluita del col·lectiu LGBTI i de les fites aconseguides en el marc legal i jurídic existent per protegir i garantir els seus drets.

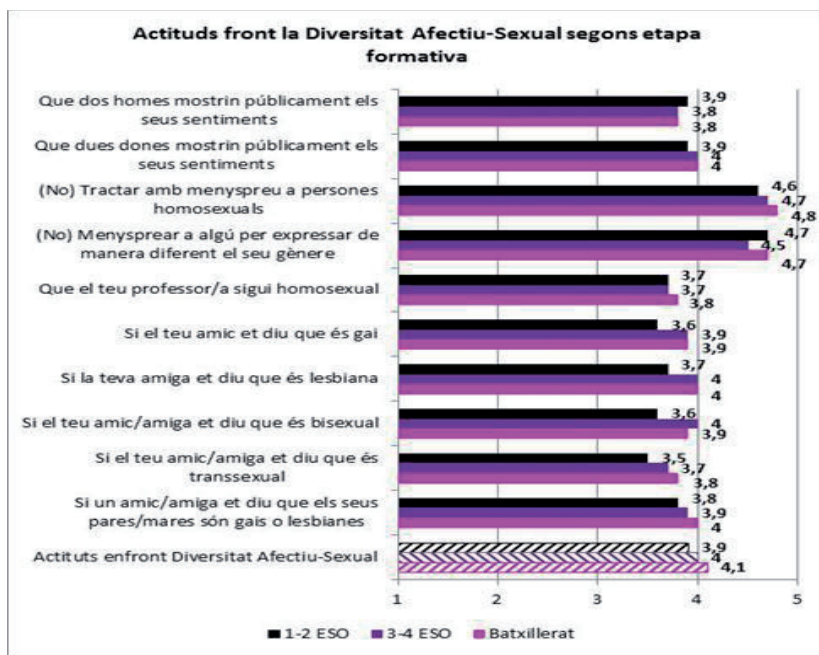
Gràfic 17

Les diferències no són significatives en el transcurs de l'alumnat per les diferents etapes formatives; en general, les actituds davant la diversitat afectivosexual són bones. Algunes milloren lleugerament amb el pas dels anys, cosa que pot estar relacionada amb el fet que, com es va assenyalar anteriorment, es coneixen més persones LGTBI i reben més informació pel que fa al cas.

Aquesta informació pot venir per mitjà de diferents canals, com ara les pròpies experiències relacionals i vivencials amb persones del col·lectiu LGTBI, Internet, associacions o entitats, amistats o familiars etc., combinat amb informació veraç contrastada o mitjançant relats vivencials contradictoris amb la difusió d'aquests prejudicis i estereotips.

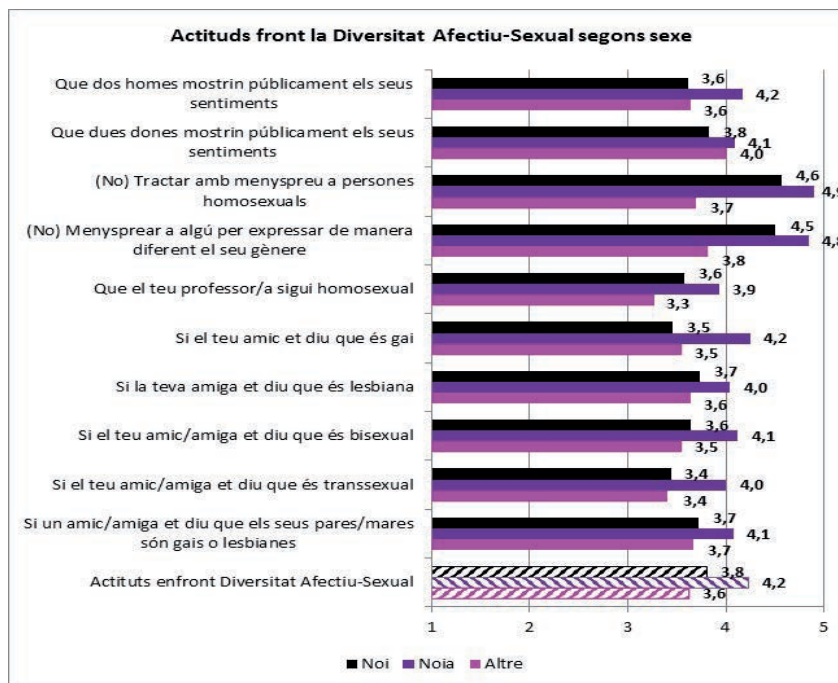
Gràfic 18

Es reafirma que en totes les categories, les dones tenen una actitud més positiva o d'acceptació respecte a les persones LGTBI que els homes, i que les persones que no s'identifiquen amb el sistema binari de sexe (s'identifiquen amb un "altre" sexe) o van preferir no contestar la pregunta. Els resultats del grup "altre" no tenen validesa estadística perquè es tracta d'una mostra molt petita.¹⁶

Això dóna suport a la hipòtesi plantejada sobre una major obertura per part de les dones i una major hostilitat per part dels homes, possiblement per la rigidesa del model hegemònic masculí (Bonino, 2002).

Gràfic 19

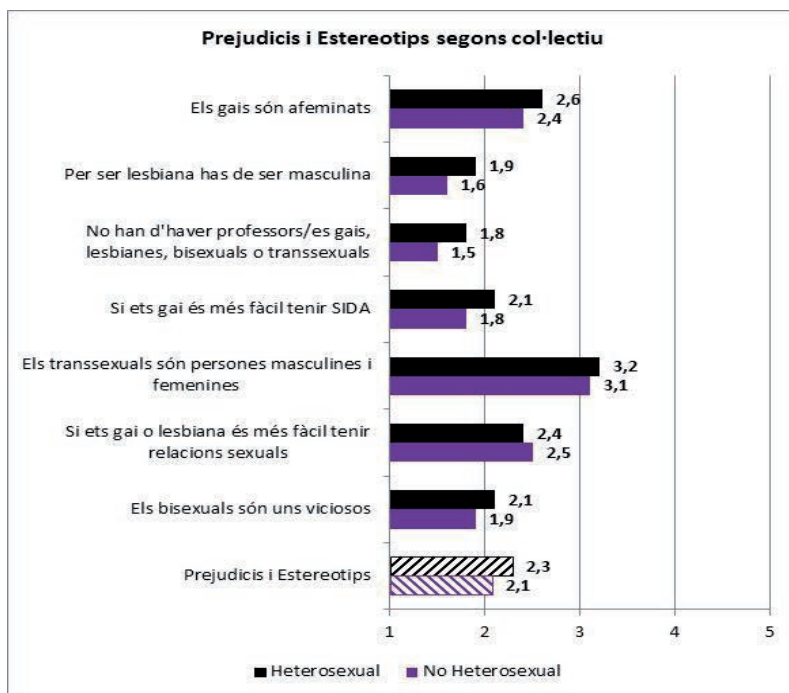
E) PREJUDICIS I ESTEREOTIPS

Prejudicis i estereotips: Es tracta dels estereotips i prejudicis més estesos sobre la realitat LGTBI en la societat, i es fa referència a totes les realitats sexuals. S'ha utilitzat un format d'escala Likert de Molt de Desacord (1) a Molt d'Acord (5). Els resultats són presentats en mitjanes.

La tendència general de resposta és estar en desacord amb els estereotips i prejudicis cap al col·lectiu. Ara bé, les persones que s'identifiquen com a heterosexuales presenten unes puntuacions lleugerament més elevades que les persones no heterosexuales (gràfic 20).

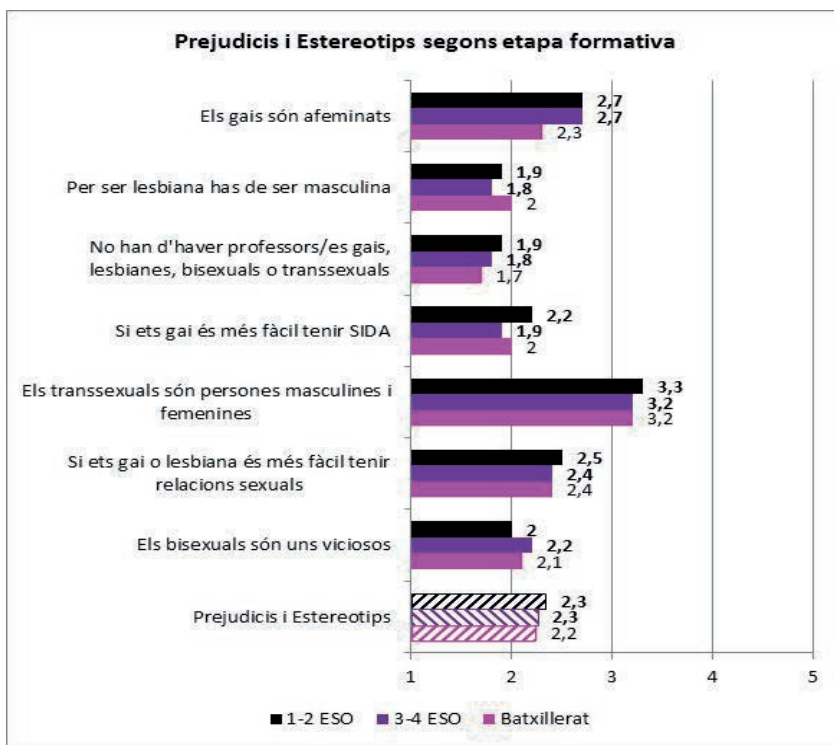
¹⁶ Vam decidir posar-la al gràfic

Gràfic 20

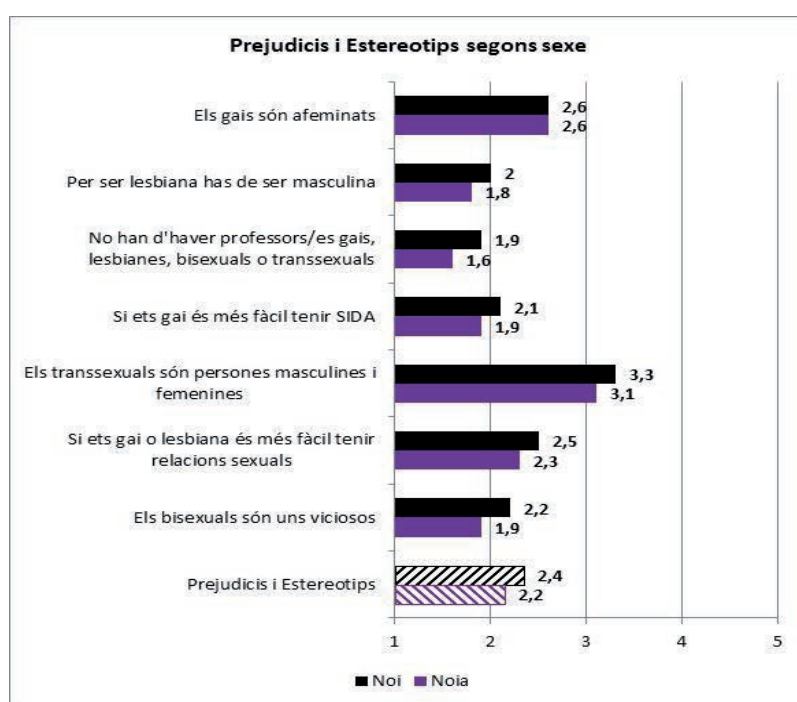
Els canvis que s'observen en relació amb els prejudicis i estereotips que es tenen sobre les persones LGTBI a mesura que els i les joves creixen no són significatius (gràfic 21). Podem suposar que els canvis que es donen poden venir per major accés a informació que permet desmentir aquells arguments erronis, tenint una major comprensió de les realitats que viuen les persones LGTBI i la coneixença personal i experiencial amb persones del col·lectiu.

Gràfic 21

Les diferències són lleugeres entre homes i dones i, això no obstant, es percep un major acord amb els prejudicis per part dels homes. Com ja s'ha esmentat, les dones estan menys d'acord amb els estereotips associats a persones LGTBI, probablement perquè manifesten una actitud més oberta i perceben de forma més flexible la masculinitat i la feminitat, entenent que existeixen diverses formes d'expressar el gènere amb el qual una persona s'identifica.

Gràfic 22

F) INTERÈS EN TEMÀTIQUES DE DIVERSITAT AFECTIVOSEXUAL

L'interès de l'alumnat radica principalment en qüestions que tenen a veure amb la sexualitat en general i les relacions amoroses i/o de parella, i també es percep un interès per temes de diversitat afectivosexual. Queden relegades altres opcions com diferents models de família o la transsexualitat.

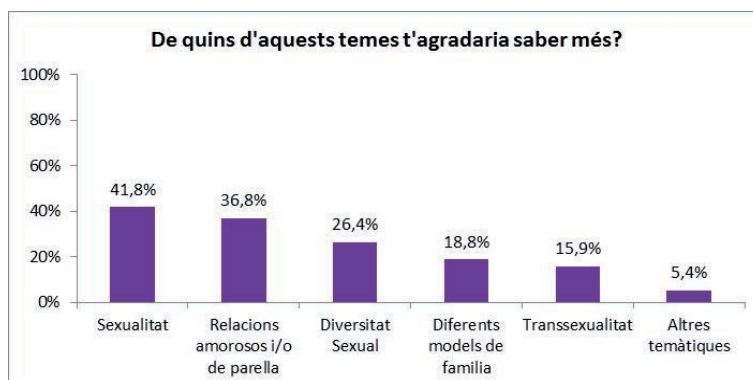
Tot i considerant que la sexualitat és present durant tota l'etapa vital d'una persona, és a la pubertat i a l'adolescència quan apareix un augment d'importància envers aquestes temàtiques (RODRÍGUEZ MENÉNDEZ y PEÑA CALVO, 2005). És una etapa on apareixen les primeres (o si més no, més intenses) experiències, acompanyades en mesura de dubtes, neguits i inquietuds.

En el cas del col·lectiu LGTBI, aquests dubtes i neguits poden ser més intensos, caracteritzats per trobar-se en el descobriment dels afectes i les conductes no normatives, i on la difusió de coneixement i informació és dirigida d'una manera heteronormativa (BORRILLO, 2001).

En general, es percep un menor interès per rebre major informació. Les persones interessades són un percentatge menor de la mostra i manifesten que volen major informació sobre sexualitat i relacions de parella (temàtiques pròpies de l'adolescència i per l'etapa vital en la qual es troben) (gràfic 23).

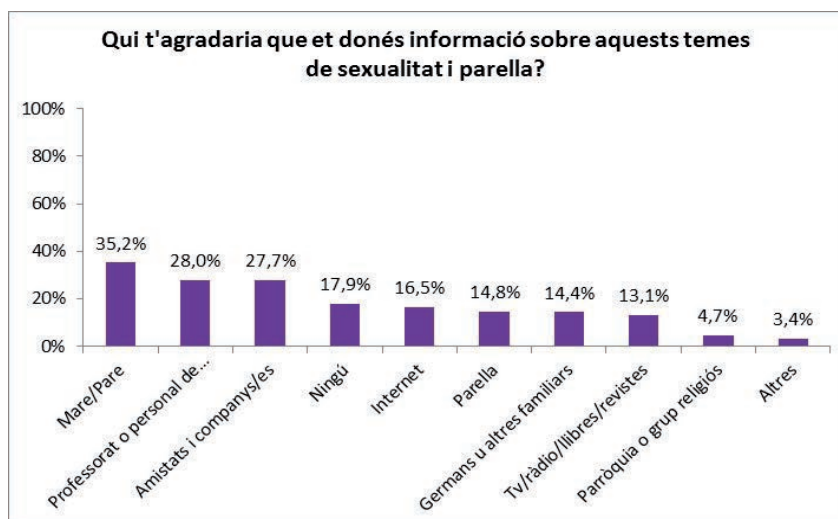
Les altres temàtiques estan relacionades amb malalties de transmissió sexual (MTS), anticonceptius i dubtes sobre diferents pràctiques sexuals.

Gràfic 23

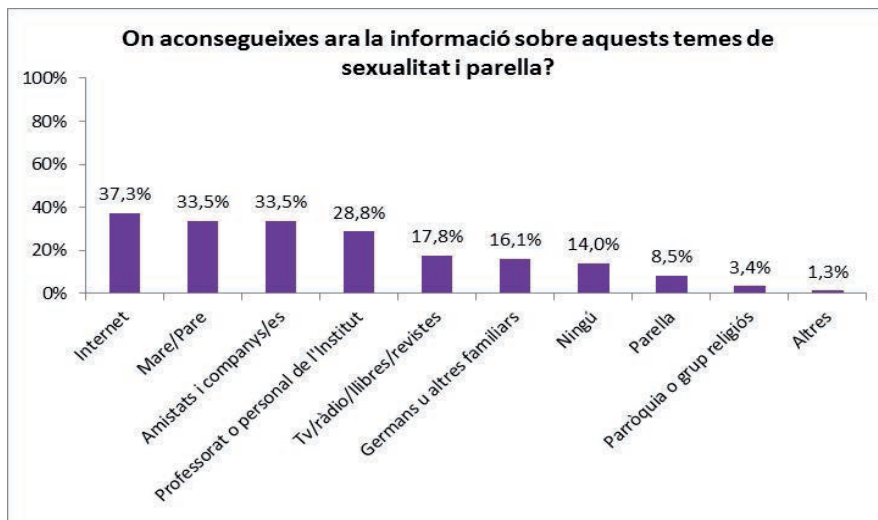
L'alumnat espera informació dels seus cercles de socialització més propers i on passa la major part del seu temps, és a dir, de la família directa (pares i mares), l'escola (professorat i/o institut) i les amistats (companys/es). Les altres opcions són minoritàries.

Gràfic 24

En canvi, la informació és treta principalment d'Internet, seguit dels familiars directes, les amistats i l'escola; en menor mesura es recorre a les altres opcions. És interessant veure com l'alumnat està interessat que l'escola sigui un mitjà de difusió de coneixement en aquestes temàtiques i com l'escola sembla tenir un paper important (RODRÍGUEZ MENÉNDEZ y PEÑA CALVO, 2005).

Gràfic 25

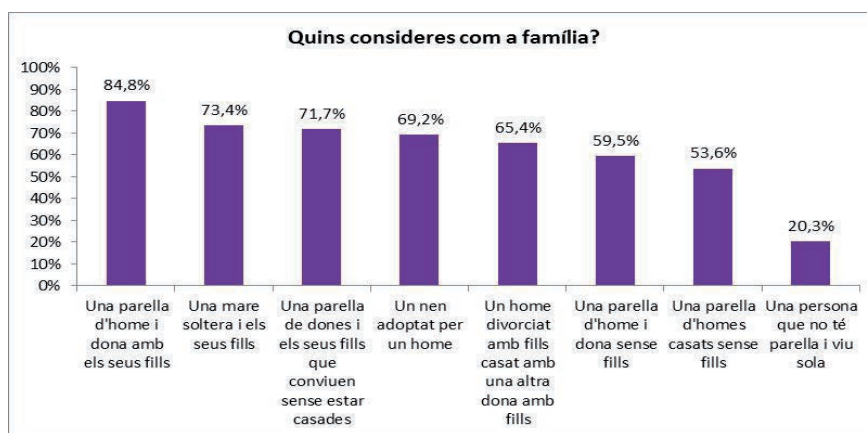
G) MODELS DE FAMÍLIA

És remarcable que es consideren models de família totes les opcions menys una persona que viu sola i no té parella, sent la família tradicional heteronormativa la més comuna (84,8%), seguida de famílies monoparentals (73,4%) i homoparentals (71,7%) (gràfic 26).

Això ens indica que encara impera l’heteronormativitat en la nostra societat i que penetra en tots els àmbits de la vida social d’una persona. Si més no, les diferents tipologies de vida familiar van tenint cabuda en l’imaginari social de l’alumnat, tenint en compte diferents situacions que trenquen el model tradicional, com pot ser les famílies homoparentals o monoparentals. Es tracta d’un reflex de la visibilitat i els drets aconseguits en els últims anys en aquest aspecte (PICHARDO, 2009).

És interessant també observar com tenir fills és un element clau per considerar el concepte de família i com la socialització en la cultura patriarcal actual està instaurada, si ens fixem en la diferència percentual entre la consideració de família entre tenir fills per part del model tradicional i una família homoparental.

Gràfic 26

4. CONCLUSIONS I RECOMANACIONS

Després del recorregut realitzat a través dels diferents apartats d'aquest informe podem concloure que, en general, l'ambient de convivència percebut al centre educatiu és habitualment positiu per a l'alumnat. No obstant això, els resultats mostren una consciència clara que existeixen actes discriminatoris diversos de caràcter homofòbic (insults, burles, exclusió, amenaces...). Si bé són una minoria els que reben aquests actes reprovables, afecten tanmateix la totalitat de la comunitat educativa, en presenciar o rebre aquestes conductes hostils que reproduïxen el sistema sexe-gènere i l'heteronormativitat, cosa que genera dinàmiques d'exclusió i situacions de tensió i intranquil·litat en l'espai educatiu.

En relació amb la temàtica del coneixement que té l'alumnat respecte a persones LGTBI i la seva visibilitat (pregunta 1), en general, el grup gai és qui més difusió i coneixement en té, la qual cosa concorda amb la realitat respecte a la visibilitat d'aquest col·lectiu en particular (FRA, 2009).

Les lesbianes i els bisexuals en tenen un coneixement similar, però els segons són una mica més visibles. Això pot ser per dos motius: el primer és que hi ha persones LGTBI que abans de categoritzar-se com a gai o lesbiana, es defineixen com a bisexuals en una primera instància (HERRERA, 2007); i el segon és que la invisibilitat no només es dona pel fet de la seva orientació sexual, sinó també pel seu gènere (PLATERO, 2010). És preocupant que les persones transsexuals siguin, de molt, les més invisibilitzades i les que menys difusió i coneixement en tenen.

Les persones heterosexuales tendeixen a conèixer menys persones LGTBI que les no heterosexuales, igual que les dones també coneixen més persones LGTBI que els homes. Creiem que pot ser pel fet que les dones tendeixen a ser més obertes i receptives i que, en canvi, els homes es veuen més pressionats a demostrar la seva homenia, que en alguns casos inclou no tolerar les diferències que es distancien dels patrons normatius de la masculinitat i de la heteronormativitat (SEGWICK, 1998).

Seria recomanable que durant el curs acadèmic es proporcionés un espai per a referents visibles de totes les realitats sexuals que conviuen en un espai educatiu, encara que les minoritàries estiguin invisibilitzades (PICHARDO *et al.*, 2015). Es poden fer treballs sobre el paper de les dones en diferents camps de coneixement (no fa falta destacar l'orientació sexual)¹⁷; donar informació sobre diferents entitats i associacions que treballen o fan actes per la visibilitat, per exemple aquest any és el de la visibilitat bisexual, etc. En definitiva, generar situacions i espais on la diversitat afectivosexual tingui cabuda.

Pel que fa als comportaments de discriminacions i violència respecte a les persones LGTBI (pregunta 2), s'identifica un alt percentatge de l'alumnat que presència comportaments hostils i violents, on 8 de cada 10 alumnes han escoltat o presenciat insults homofòbics dirigits a altres persones. Això ens indica la instal·lació en l'àmbit verbal d'aquest tipus de llenguatge i de comportaments discriminatoris a les aules.

¹⁷ La lluita contra el sexisme i la paritat està molt vinculada a la lluita per l'alliberació dels diferents grups sexuals. Totes aquestes recomanacions estan encaminades a implementar els dos grans conceptes que sustenten l'apartat d'Educació de la Llei 11/2014 contra la LGTBIfòbia: la coeducació i la diversitat afectivosexual.

Un petit grup reconeix haver exercit aquest tipus de discriminació i violència o haver rebut discriminació homofòbica. Volem deixar meridianament clar que la presència d'aquests comportaments no vol dir l'existència o la situació de *bullying* homofòbic (recordem el caràcter temporal que té), però sí que hi ha un risc en que aquests actes i, si no es tracten, poden esdevenir casos de *bullying* homofòbic.

Els homes presenten més activitat de conductes discriminatòries cap a les altres persones que les dones; tanmateix, també són els que reben més actes discriminatoris. Això pot ser pel qüestionament de la masculinitat hegemònica (BONINO, 2002) o pel trencament de l'heteronormativitat obligatòria que ha d'acompanyar al sistema sexe-gènere; és a dir, un noi ha de ser masculí i comportar-se de manera masculina i ser heterosexual.

En els casos d'agressions físiques explícites (com les pallisses), es produeixen amb moltes persones presents. Podem hipotetitzar que per la normalització de l'homofòbia i el possible temor a ser considerat part del col·lectiu LGBTI (contagi de l'estigma), les persones guardin silenci i tinguin una actitud de passivitat, mantenint en gran mesura la invisibilitat del *bullying* homofòbic. (BERNÁ, CASCONI i PLATERO, 2012).

A més, la persona que discrimina busca la validació social, assenyalant a qui es desvia de la norma (sistema sexe-gènere heteronormatiu), per la seva orientació sexual, identitat o expressió de gènere. Així s'explicarien els resultats com el de les persones no heterosexuales que també realitzen comportaments discriminatoris (PLATERO, 2015). Aquest pot ser un espai per dirigir les intervencions que s'ha d'aprofitar, flexibilitzar les expressions de gènere evidenciant que existeixen formes molt diverses de ser dona o home, o de no identificar-se d'una manera binària (BERNÁ, CASCONI i PLATERO, 2012).

No es perceben diferències entre persones heterosexuales i no heterosexuales a l'hora de realitzar comportaments hostils o discriminatoris, cosa que pot suposar que les persones no heterosexuales es defensen en alguna mesura de les agressions que viuen, responen la discriminació viscuda amb discriminació. Alguns autors les assenyalen com a *bullies* agressors, comprenent la complexitat de l'espai educatiu i de les relacions de violència entre iguals (OLWEUS, 2001; SCHWARTZ *et al.*, 2001; TRAUTMANN, 2008).

Es percep una actitud més positiva i d'acollida per part de les dones cap a les persones LGBTI (pregunta 3). Una vegada més, es posa de manifest els rols de gènere rígids en la societat, on la comunitat educativa no és inherent. Aquests rols, especialment en referència a la masculinitat (suposada i esperada) dels homes, poden assenyalen una actitud més hostil respecte al col·lectiu LGBTI, concretament cap a altres homes amb una orientació sexual, identitat de gènere o expressió de gènere diferent a l'hegemònica.

Tornem a incidir en activitats on es facin visibles referents diversos, diferents models de família i intentar realitzar un treball coordinat i transversal. Es poden treballar aquests temes mitjançant pel·lícules, documentals o llibres que estiguin relacionats amb la temàtica, introduir en les diferents assignatures mencions a referents importants pels i per les adolescents en l'actualitat, o mitjançant la difusió de coneixement de personatges històrics i literaris fent menció especial en la seva orientació sexual o identitat de gènere diversa.

La percepció de diferents agents socials importants per la socialització mostra una similitud entre un nivell més social (pregunta 4) i individual (pregunta 5), destacant que l'alumnat percep la societat i l'escola (institut) en tant que elements que poden arribar a ser perjudicials per al col·lectiu LGTBI. Es pot hipotetitzar que es percep l'escola com un possible lloc hostil per la presència d'actes relacionats amb el *bullying* homofòbic, presenciant conductes discriminatòries cap a persones que trenquen amb l'heteronormativitat. Pren, doncs, major rellevància realitzar intervencions al voltant de la diversitat afectivosexual.

En relació amb els prejudicis i els estereotips (pregunta 6), la tendència general de resposta és estar-hi en desacord, encara que els homes tendeixen a reproduir més els estereotips i els prejudicis socials que les dones. Una manera d'incidir i treballar els diferents prejudicis i estereotips és facilitar canals informatius per desmentir-los, que permetin desenvolupar una major comprensió de la realitat diversa pel que fa a la sexualitat humana i una major empatia amb el col·lectiu LGTBI, sense deixar de banda la reflexivitat sobre l'origen d'aquests prejudicis i estereotips.

És per això que veiem favorable i necessari fer formacions per a tota la comunitat educativa, on es treballin aspectes relacionats amb l'homofòbia, concretament el *bullying* homofòbic i la diversitat afectivosexual, pensant que una part important de la prevenció de les discriminacions homofòbiques consisteix a aportar coneixement que permeti comprendre millor les situacions, altres realitats que conviuen en l'espai educatiu i maneres d'intervenir-hi mitjançant recursos per afrontar possibles casos de *bullying* homofòbic en l'espai educatiu.

En referència a les temàtiques d'interès per a l'alumnat, destaquen la sexualitat i les relacions de parella, temes candents en aquesta etapa del cicle vital (pregunta 7). La informació la voldrien principalment dels agents socials més propers com poden ser la família directa, amigats i l'escola. Tanmateix, aquesta informació prové principalment d'Internet (preguntes 8 i 9).

Pel que fa a la consideració de models familiars, encara hi ha l'heteronormativitat i el model tradicional com el més considerat com a família, però hi ha una gran cabuda de diferents tipus de família que trenquen aquesta heteronormativitat i aquest patriarcat, com les famílies monoparentals o homoparentals.

Tot el que hem tractat en aquest document va encaminat a la urgència d'abordar una problemàtica social com és el *bullying* homofòbic i la diversitat afectivosexual als nostres espais educatius. La presència d'actes discriminatoris i la invisibilitat que els caracteritza fa que la intervenció hagi de ser immediata. S'ha de ser conscient que la problemàtica existeix i és present en el context educatiu i no podem mirar cap a un altre lloc.

És, per tant, fonamental facilitar una percepció de clima segur i de convivència per expressar la diversitat afectivosexual de forma lliure, incloent dubtes, inquietuds o, fins i tot, els conflictes per prendre'ls com una oportunitat educativa.

5. ANNEXOS

GLOSSARI

Per comprendre bé aquest document, es defineixen els conceptes més importants que hi apareixen:

Bisexual: Persones que senten atracció física i/o amorosa per a altres individus sigui quin sigui el seu sexe.

Bullying: Agressions que impliquen comportaments reiterats d'intimidació i exclusió a partir d'un desequilibri de poder en les relacions interpersonals, constant i personalitzat. Com que és intencional, no hi intervé la provocació.

Bullying homofòbic: Comportaments violents pels quals una persona s'exposa repetidament a l'exclusió, l'aïllament, l'amenaça, els insults i les agressions, per part dels seus iguals (una o diverses persones que estan en el seu entorn més proper) i de persones adultes, en una relació desigual de poder on els agressors o *bullies* se serveixen de l'homofòbia, el sexisme i els valors associats al heterosexisme. La víctima és desqualificada i deshumanitzada i, en general, no podrà sortir per si sola d'aquesta situació, en la qual s'inclou joves gais, lesbianes, transsexuals i bisexuals, però també qualsevol persona que sigui percebuda o representada fora dels patrons de gènere normatius.

Expressió de gènere: Es refereix a la manera com una persona comunica la seva identitat de gènere a través de les conductes, del seu aspecte visual (imatge corporal, vestimenta, pentinat...), la veu i característiques corporals.

Gai: Terme que s'utilitza per fer referència a homes que senten atracció física i/o afectiva cap a altres homes.

Gènere: Expectatives i normes establertes com a apropiades en un context social, que defineixen els rols i els comportaments de les persones segons el seu sexe biològic.

Heteronormativitat: Tendència a considerar les relacions heterosexuales com a norma, i totes les altres formes de conducta sexual, com a desviacions d'aquesta norma.

Heterosexisme: Relacionat amb l'heteronormativitat, posa l'èmfasi en les actituds, biaixos i discriminacions que estan a favor de l'heterosexualitat, considerant-la superior i invisibilitzant qualsevol altra forma afectivosexual.

Homofòbia: Actitud hostil respecte a l'homosexualitat i cap a les persones homosexuals, bisexuals, transsexuals i transgènere, construïda socialment per mantenir el sistema sexe-gènere. L'homofòbia es dirigeix contra qui se salta els rols de gènere i/o heteronormativitat.

Heterosexual: Persones que senten atracció física i/o afectiva cap a persones del sexe contrari

Homosexual: Persones que senten atracció física i/o afectiva cap a persones del mateix sexe

Identitat de gènere: Resultat de les expectatives i normes culturals assignades al sexe. Relacionat amb els atributs i comportaments que la societat estableix i espera com desitjables i apropiats per als homes i les dones.

Intersexual: Persona que neix amb característiques sexuals primàries i secundàries d'home i dona, on hi ha una discrepància entre els genitals interns i externs (els testicles i els ovaris). Les característiques associades amb la intersexualitat poden abastar genitals ambigus en néixer, micropenis, fusió parcial entre els llavis, testicles aparentment no descendits, entre altres.

Lesbiana: Terme que s'utilitza per fer referència a dones que senten atracció física i/o afectiva cap a altres dones.

Orientació sexual: Es defineix pel sexe pel qual se senten atretes les persones, físicament, emocionalment i afectivament.

Sexe: Diferències en les característiques físiques internes i externes de les persones, les quals són determinades per la seva biologia.

Sistema sexe-gènere: Conjunt de disposicions per les quals la societat transforma la sexualitat biològica en productes de l'activitat humana i on se satisfan aquestes necessitats humanes transformades. Opera amb una lògica lineal i unidireccional.

Transgènere: Persona que sent una profunda discordança amb el seu sexe biològic establert en néixer i amb les expectatives socials de gènere. Es diferencien de les persones transsexuals perquè el rebuig cap als seus genitals no és tan radical per optar per una cirurgia, i aconsegueixen benestar i tranquil·litat amb el fet d'expressar el gènere amb el qual s'identifiquen.

Transsexual: Persona que no se sent identificada amb el seu sexe biològic, per la qual cosa sent un gran rebuig cap als seus genitals.

6. REFERÈNCIES

- AGENCIA DE LOS DERECHOS FUNDAMENTALES DE LA UNIÓN EUROPEA (FRA). (2009). *Homofobia y discriminación por motivos de orientación sexual e identidad de género en los estados miembros de la UE. Parte II: La situación actual*. Viena, Austria
- ALLPORT, G. W. (1979). *The nature of prejudice*. Basic Books
- BONINO, L. (2002). *Masculinidad hegemónica e identidad masculina*. Dossiers Feministes 6. *Masculinitas: Mites, de/construccions i mascarades*. Pàg. 7- 35
- BORRILLO, D. (2001). *Homofobia*. Barcelona: Bellaterra
- CAMPO, A., HERAZO, E. i OVIEDO HC. (2013) *Sustantivos para definir homofobia*. *Revista Ciencia Salud*. 2013;11(3):287-94
- COLL-PLANAS, G. & MISSÉ, M. (2009). *Diagnóstico de las realidades de la población LGTB de Barcelona*
- DEL OLMO, M. (2005). *Prejuicios y estereotipos: un replanteamiento de su uso y utilidad como mecanismos sociales*. *En-clave pedagógica*, 7(2)
- ERIBON, D. (2004). *Insult and the Making of the Gay Self*. Duke University Press
- FELGTB (2012). *Acoso escolar homofóbico y riesgo de suicidio en adolescentes y jóvenes LGB*. Recuperado el 14 de marzo de 2013, de: <http://www.felgtb.org/rs/1584/d112d6ad-54ec-438b9358-4483f9e98868/91c/filename>
- GOFFMAN, E. & GUINSBERG, L. (1970). *Estigma: la identidad deteriorada*. Buenos Aires: Amorrortu
- GEORGE, D. i MALLERY, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A Simple Guide and Reference*. 11.0 Update (4a ed.). Boston: Allyn & Bacon
- HADLER, M. (2012). *The influence of world societal forces on social tolerance. A time comparative study of prejudices in 32 countries*. *The Sociological Quarterly*, 53(2), 211-237
- HERRERA OESTERHELD, F. (2007). *Construcción de la identidad lésbica en Santiago de Chile*. *Universum (Talca)*, 22(2), 151-163
- IBORRA, A. (2007). *Dealing with homosexuality in a homophobic culture: A self-organization approach*. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 41(3-4), 285-295
- KULLASEPP, K. (2007). *Affective guidance of sexual identity construction: The intra-psychological level in the service of culture*. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 41(3-4), 272-284
- MADUREIRA, A. F. (2007). *Homophobia as a boundary phenomenon: the dynamic dance between different tensions*. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 41(3-4), 326-342
- MURILLO TORRECILLA, F. J. (2006). *Cuestionarios y escalas de actitudes*

- OLWEUS, D. (2001). Peer Harassment. *A Critical Analysis and some Important Issues*. (Pàg. 3-48). En: *Peer Harassment in School The Plight of the Vulnerable and Victimized*. New York: Juvonen, J. & Graham
- PICHARDO, J. I., PURAS, B. M., MEDINA, P. O. R., MARTÍN, N. M., & LÓPEZ, M. R. (2007). *Actitudes ante la diversidad sexual de la población adolescente de Coslada (Madrid) y San Bartolomé de Tirajana (Gran Canaria)*. Madrid, FELGTB
- Pichardo Galán, J. I. (2009). *Entender la diversidad familiar: relaciones homosexuales y nuevos modelos de familia*
- PICHARDO, J. I., MOLINUEVO, B., RODRÍGUEZ, P., MARTÍN, N., & ROMERO, M. (2009). *Adolescentes ante la diversidad sexual. Homofobia en los centros educativos*. Catarata, Madrid.
- PICHARDO GALÁN, J. I., De STÉFANO BARBERO, M., FAURE, J., SÁENZ, M. & WILLIAMS RAMOS, J. (2015). *Abrazar la diversidad: propuestas para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico*
- PLATERO, R. y CETO, E. G. (2007). *Herramientas para combatir el bullying homofóbico*. Talasa. Trautmann, A. (2008). *Maltrato entre pares o bullying: Una visión actual*. *Revista chilena de pediatría*, 79(1), 13-20
- PLATERO, R. (2010). *Sobrevivir al instituto y la facultad: voces y vivencias sobre la heteronormatividad, la homofobia y la masculinidad de las chicas*. *Revista de Estudios de Juventud*, (89), 39-58
- PLATERO, R. (2015). *La homofobia como elemento clave del acoso escolar homofóbico. Algunas voces desde Rivas Vaciamadrid*. *Información psicológica*, (94), 71-83
- RODRÍGUEZ, A. (1991). *Psicología social*. México: Trillas
- RODRÍGUEZ MENÉNDEZ, M., & Peña Calvo, J. (2005). *Identidad de género y contexto escolar: una revisión de modelos*. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas (REIS)*, 112(1), 165-194
- SCHWARTZ, D., PROCTOR, L. J., & CHIEN, D. H. (2001). *The aggressive victim of bullying. Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized*, 147-174
- SEDGWICK, K. (1998). *Eve: Epistemología del armario*. Barcelona: Ediciones La Tempestad
- SPARGO, T. (2004). *Foucault y la teoría queer*. Gedisa
- WEINBERG, G. H. (1972). *Society and the healthy homosexual*. Macmillan

